

Psihosocijalna konstrukcija nacionalnog identiteta

Kardoš, Rebeka

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:131658>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Rebeka Kardoš

**PSIHOSOCIJALNA KONSTRUKCIJA
NACIONALNOG IDENTITETA
DIPLOMSKI RAD**

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

**PSIHOSOCIJALNA KONSTRUKCIJA
NACIONALNOG IDENTITETA
DIPLOMSKI RAD**

Mentor: izv. prof. dr. sc. Nebojša Blanuša

Studentica: Rebeka Kardoš, univ. bacc. pol.

Zagreb,
Rujan, 2020.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem da sam diplomski rad Psihosocijalna konstrukcija nacionalnog identiteta, koji sam predala na ocjenu mentoru izv. Prof. dr. sc. Nebojši Blanuši, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Rebeka Kardoš

Sadržaj

1. UVOD	5
2. TEORIJSKI OKVIR	7
2.1. NASTANAK NACIONALNOG IDENTITETA	7
2.2. TEORIJSKO ODREĐENJE NACIONALNOG IDENTITETA	9
3. PSIHOLOŠKA POZADINA NACIONALNOG IDENTITETA	12
3.1. LACANOVSKO POIMANJE IDENTITETA	12
3.2. VAŽNOST NACIJE	14
3.3. PSIHOLOGIJA NACIONALNOG IDENTITETA I NACIONALNE PRIPADNOSTI	15
4. NEGATIVNI ASPEKTI NACIONALNOG IDENTITETA	18
4.1. TEORETSKO UTEMELJENJE NACIONALNOG IDENTITETA KAO IZVORA DISTINKCIJE I ANTAGONIZMA	18
4.2. NACIONALNI IDENTITET KAO IZVOR MANIPULATIVNOG UPRAVLJANJA NACIJOM	21
4.3. SUBJEKTIVAN OSJEĆAJ NACIONALNE UGROŽENOSTI I DISTINKCIJE NA PRIMJERU VELIKE BRITANIJE	24
4.4. NACIONALNA DISTINKCIJA NA PRIMJERU ROMA.....	26
4.5. RETORIKA KAO ALAT NACIONALNE MANIPULACIJE, MEDIJI KAO IZVOR BRZOG ŠIRENJA ANTAGONIZMA	27
5. ZAKLJUČAK.....	29
SAŽETAK.....	34
ABSTRACT	35

1. UVOD

Kada govorimo o nacionalnom identitetu postavlja se pitanje zašto nas doživljaj nacionalnog identiteta navodi na pokoravanje autoritetima, koje uključuje i prihvaćanje širih vrijednosti pojedine nacije, kao i zajedničkih narativa i predodžbi, osjećaj pripadnosti i distinkciju u odnosu na druge nacije. Nacionalni identitet prisutan je unutar svake pojedine nacije, stvara imaginarnu vezu sa pripadnicima iste nacije, ali i imaginarnu distinkciju u odnosu na druge nacije, po modelu „mi“ i „oni“. Dakle, ono što je u pitanju nije samo jezično ni semiotičko razlikovanje kod različitih nacionalnih identiteta, već je riječ o simboličkoj percepciji koja stvara apstraktne razlike, ali bez objektivne osnove za antagonizam prema drugome. Kada antagonizam prijeđe iz forme u silu, razlike počinju poprimati mnogo zlobniju dimenziju. Razlika postaje antagonizam, pri čemu antagonistička sila prijeti ili se tumači kao prijetnja mom identitetu. Gerard Delanty vrlo je dobro opisao opasnosti od takvih događaja: " Identifikacija se odvija nametanjem distinkcije uz formiranje bipolarne tipologije nas i njih. Čistoća i stabilnost "Nas" zajamčena je prvo imenovanjem nas, zatim demonizacijom drugih i u konačnici čišćenjem onih tuđih "(Delanty, 1995, po Stavrakakis , Chrysoloras, 2016:149). U psihološkom smislu nacionalni identitet upotpunjuje socijalni dio identiteta, što ujedno daje osobi i osjećaj pripadnosti određenoj socijalnoj grupi, te samim time neizbježno utječe i na osobni identitet.

Ovaj rad teorijski razmatra širi problem utjecajnosti nacionalnog identiteta na društveno i političko ponašanje, a odabirom nekoliko simptomatičnih slučajeva ta se utjecajnost nastoji ilustrirati. Na temelju razmatranih teorijskih pristupa i opisanih slučajeva rad pokušava odgovoriti na temeljno istraživačko pitanje: Zašto nas pojam nacionalnog identiteta navodi na pokoravanje autoritetima, uspostavljanje osjećaja pripadnosti i distinkciju u odnosu na druge nacije, koja se prečesto artikulira u antagonističnom obliku? .

Kako je riječ o preglednom radu, naglasak je prije svega na teorijskom razmatranju fenomena nacionalnog identiteta. Knjige i znanstveni članci koji su obrađeni ne nude ni u jednom pogledu u potpunosti konkurentna objašnjenja nacionalnog identiteta, niti njegove problematike, već dosljedno nadopunjuju slijed proširivanja političke i psihološke teorije, kao pozadine utjecaja nacionalnog identiteta na našu percepciju o nama samima i mjestu unutar društva i nacije. Cilj rada prema tome je pregled prethodnih istraživanja kako bi se, barem djelomično osvijetlila problematika navedena u istraživačkom pitanju. Specifičnim pregledom relevantne literature dolazim do argumentiranih dokaza o subjektivnosti nacionalnog identiteta, kao i o njegovoj snažnoj moći utjecaja na mišljenje, doživljavanje i ponašanje ljudi. Ovaj rad sastavljen je na

način na koji i znanstvena zajednica, ali i šira zainteresirana publika mogu dobiti jasan uvid u teorijsko i činjenično znanje o posljedicama politika identiteta kroz veličanje distinkcije nacionalnih identiteta, i njegovog vezivanja za povijesno nasljeđe nacije ili tek jedan njegov dio.

Nacija je sama po sebi moderan fenomen te ne postoji izvan obzora modernosti, što ukazuje na činjenicu kako je nacija proizvod relativno novije povijesti. Ljudi u naciju vjeruju gotovo na religiozan način i vole vječnu suštinu koja im daje značenje i postojanje, a spremni su čak umrijeti i ubiti zbog toga. (Stavrakakis , Chrysoloras, 2016:146). Nacionalni identitet u većoj je mjeri subjektivan osjećaj, nego stvarna povezanost sa ljudima iz iste nacije (Giddens, 2005. 34). Nacionalni osjećaj i pripadnost relacija su općeg odnosa pojedinac-grupa, pri čemu se stvara osjećaj zajedništva koji podrazumijeva da svoj identitet i svoju vrijednost dobivamo na temelju pripadnosti obitelji, susjedima, suradnicima, prijateljima, sve do pripadanja široj naciji kao što je to nacija. To nam ujedno omogućava da se doživimo u vremenu i prostoru, ali nam i omogućava identifikaciju i razlikovanje prema drugima (Šiber, 1998: 97).

Ovaj rad dokazati će kako je nacionalni identitet značajnim dijelom proizvod politike identiteta usmjerene prema masama, a ne isključivo zajednička povijesna vrijednost, kako je prisutno općeprihvaćeno mišljenje u svijetu. Cilj samoga rada leži i u razumijevanju nacionalnog identiteta kao socijalne i političke tvorevine, koja se u vremenu mijenja i stoga je nestabilna. Ako je identitet sam po sebi klizavo, dvosmisleno i nesigurno iskustvo tada politika identiteta također predstavlja poprilično nestabilnu sferu. U tom smislu, brzo može doći do toga da smatramo da za nemogućnost naše realizacije identiteta i ograničenje nije kriva dvosmislenost i nepredvidivost svih identiteta, njegovo oslanjanje na procese identifikacija te socijalno i političko uvjetovanje, već „krađa“ od strane vanjskog faktora, odnosno onog trećeg. (Stavrakakis , Chrysoloras, 2016:152).

Rad je koncipiran u tri glavna poglavlja kako bi svaki čitatelj jasno uvidio trodimenzionalnost nacionalnog identiteta. Prvo poglavlje usmjereno je na teoretsko određenje samoga nacionalnog identiteta, ali i njegov nastanak. Fokus drugog poglavlja stavljen je na psihološku pozadinu nacionalnog identiteta, dok se treće poglavlje odnosi na negativne aspekte nacionalnog identiteta i osvješćivanje manipulativne snage politike identiteta uz pomoć medija i retorike.

2. TEORIJSKI OKVIR

2.1. NASTANAK NACIONALNOG IDENTITETA

„Nacionalni identitet svoj začetak bilježi u Engleskoj u 16. st., tijekom odvajanja engleske krune i crkve od papinskog autoriteta. Time je uspostavljen opći oblik nacionalne ideje s dvostrukim predznakom: osjećajem zajedničke pripadnosti i građanskog ponosa, što vodi unutrašnjemu jedinstvu, te odbojnošću prema drugima (narodima, državama).“ (enciklopedija.hr, natuknica: Nacija, 2020). Slična dvojnost obilježila je i rađanje ideje francuske nacije, gdje se Rousseauovo značenje nacije kao suverenoga naroda, ideje vodilje Francuske revolucije i temelja moderne demokracije, isprepleće s nacionalizmom, najprije u obliku odbojnosti prema Engleskoj, a potom, osobito u Napoleonovo doba, francuskoga poslanja u odnosu na ostatak Europe (enciklopedija.hr, natuknica: Nacija, 2020). Polazimo, dakle, od pojma nacije kao posebne vrste velike društvene skupine, pri čemu sociolozi uobičajeno definiraju grupu kao "veliku", ako svi njeni članovi nisu u neposrednom osobnom kontaktu jedno s drugim. Članove nacije ne karakterizira niti jedan, temeljni, recipročni odnos, i prema tome ne zauzimaju svi isto mjesto u društvu, te je potrebno naglasiti da se mi ovdje ne bavimo skupinom, kao što su seljaci, poštari itd., mi se ne bavimo grupom čiji bi članovi automatski gubili pravo pripadnosti grupi gubitkom tog jedinog odnosa. Odnosi između članova nacije su relativno stalni i obično se ne mogu poništiti u jednom potezu i uvijek tvore dobro definirani kompleks, iz čega i proizlazi relativno dugotrajnija priroda članstva u grupi. (Hroch, 1985). Nacija se razlikuje od klase prije svega po tome što članstvo u njoj nije određeno vezama koje proizlaze iz jedne vrste odnosa, kao na primjer odnos prema vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju. Stoga smatramo da je nacija velika društvena skupina koju karakterizira kombinacija više vrsta odnosa (ekonomskih, teritorijalnih, političkih, kulturnih, jezičnih i sl.) (Hroch, 1985: 4).

Za širenje nacionalne ideje bila je ključna modernizacija gospodarstva, obrazovanja i politike. Industrijsko gospodarstvo, koje nadilazi lokalne okvire, utjecalo je na pokretljivost stanovništva na većem prostoru. Masovno širenje pismenosti, što je u protestantskim zemljama započelo ranije, kako bi se vjernici izravno upoznali sa sadržajem Biblije, te masovno školsko obrazovanje, odgovarali su potrebama industrije za izučenom radnom snagom, vojske za školovanim časničkim kadrom te novim elitama koje su svoje poruke prenosile drugim slojevima društva, sebe predstavljale kao dio naroda, a svoju kulturu kao dio nacionalne kulture. Za oblikovanje doživljaja nacionalne pripadnosti ili zajednice u masovnim razmjerima

najvažnija je uloga medija, a oni, kako objašnjava Benedict Anderson, stvaraju sliku zajednice među ljudima od kojih se većina nikada neće izravno upoznati. (enciklopedija.hr, 2020). Nastanak modernih nacija preuzeo je sljedeći smjer: nova klasa postavila se protiv stare feudalne vladajuće klase i prije ili kasnije sebe je proglasila predstavnikom cijele nacije. Pri čemu se nova klasa poistovjećivala s nacijom, jer je obuhvaćala sve formalno jednake pojedince, tj. sve građane. U novom društvu građana, organiziranom kao nacija, nacionalna svijest, a prije svega patriotizam, postali su temeljni sastojak društvene svijesti (Hroch, 1985: 8). Institucionalni oblik u kojem se dovršava proces nacionalnog udruživanja u zajednicu jest suvremena država, koja se često naziva nacionalna država zbog toga što nacija čini osnovu države, bilo u značenju suverenoga naroda, dakle političko-demokratskih uvjerenja, bilo etničke pripadnosti, dakle posebnog identiteta, a najčešće u kombinaciji obaju shvaćanja. (enciklopedija.hr, 2020).

No potonja tvrdnja o naciji koja je temelj za stvaranje države može biti promjenjiva, odnosno pojedine države su naknadno tijekom povijesti postale nacije. Podrijetlo moderne nacije datira u dva smjera: tamo gdje je početni model valjan. Možemo ukratko okarakterizirati to kao situaciju vladajuće „velike“ nacije (Francuska, Engleska, Španjolska, Njemačka, Danska i tako dalje), i drugi smjer se odnosi na situaciju narodnosti, odnosno u vrijeme kada su se formirale moderne nacije, nisu posjedovale „vlastitu“ vladajuću klasu, tj. vladajuću klasu koja im pripada etnički, ali je dominirala vladajuća klasa manje ili više stranih nacionalnosti, te je tu bila prisutna neravnoteža, te su takve nacije bile nepotpune, jer nisu obuhvaćale sve elemente koji su bili tipični za danu socijalnu situaciju. Drugom smjeru je također nedostajalo kontinuirane tradicije kulturne proizvodnje na književnom jeziku, a sa porastom kapitalizma navedene grupe nacionalnosti bile su u potpunosti ili djelomično pod dominacijom od strane vladajuće klase, buržoazije. Navedeni drugi smjer primjer je male nacije, no uopće većinom nije riječ o kvantitativnom smislu. Postoje i prijelazni slučajevi između dvije osnovne vrste, poput Poljske ili Mađarske nacije, koje su doživjele svoje formacijsko razdoblje u zoru kapitalizma kao velike nacije, ali onda su zapale u situacije karakteristične za potlačene nacije (Hroch, 1985:9). Prema tome ne može se zaključiti da su moderne nacije neizbježno nastale iz starih etničkih jedinica koje su se nalazile na putu ka asimilaciji, te također dolazak kapitalističkog društva nije sam od sebe automatski stvarao uvjete za preobrazbu svih feudalnih nacionalnosti u moderne nacije. (Hroch, 1985:10). Ostvarenje političke neovisnosti nije nužno pokazatelj da je nacija potpuno formirana i obrnuto. Borba za postizanje neovisnosti može se nastaviti i nakon što nacije dovrše svoje formiranje, kao što je bio slučaj kod Češke, Hrvatske i Poljske. (Hroch, 1985).

Kao što je već navedeno, razmatranje problematike nacionalnog identiteta, osjećaja pripadnosti i slušanja autoriteta vlasti seže još u Napoleonovo doba, kada je francuz Chamisso u Njemačkoj, za vrijeme Napoleona izjavio kako čovjek koji nema nacionalni identitet izaziva pobunu i nemir, te svaki čovjek mora imati nacionalnost, kao što mora imati uši i nos. Iz navedenih konotacija možemo uvidjeti kako je nacija, koja nije prirodno svojstvo čovječanstva, postala neodvojiva stavka identiteta svakog pojedinca. (Gellner, 1998: 5-7). Viđenje problematike nacionalnog identiteta mijenjalo se kroz povijest, ovisno o dominantnim ideologijama, pa tako možemo reći kako sami pojam nacije ima drugačije značenje iz perspektive kršćanstva ili marksizma, no svim poimanjima nacionalizma je zajednička dvosmislenost istovremene obrane kulturne različitosti i stvaranja homogenosti pojedinih nacija, što ih razlikuje i diferencira od ostalih. (Gellner, 1998: 123-125). Marksistički teoretičari smatrali su razvoj razmjenskih odnosa i nacionalnog tržišta najvažnijim i presudnim preduvjetom za formiranje moderne nacije, no to se ne smije tumačiti kao jedini preduvjet. Razvoj proizvodnje robe i proizvodni odnosi u načelu odvijaju se s obzirom na razvoj jezičnih, kulturnih ili političkih subjekata, ali i s obzirom na nejednakosti u intenzitetu tog razvoja. Ovo određivanje djeluje i u obrnutom smjeru, razvoj jezika i kulture određuje razvoj ekonomskih odnosa (Hroch, 1985: 5). Za mnoge moderniste pojmovi nacije i nacionalnog identiteta, proizvodi su moderne, iz čije perspektive ni ne možemo mjerodavno promatrati narode prije 18. stoljeća, jer su upravo nacionalisti ti koji donose naciju mobilizirajući svoje članove, pri čemu nameću zajednički osjećaj kohezije. No pojedini autori smatraju da su modernisti propustili poantu kada je riječ o nacionalnom identitetu: „Modernisti su u svakom slučaju propustili nešto, a to je da ne mogu objasniti trajnost, dubinu i dugovječnost nacionalnih identifikacija.“ (Stavrakakis, Chrysoloras, 2016:146).

2.2. TEORIJSKO ODREĐENJE NACIONALNOG IDENTITETA

Nacionalni identitet se često miješa sa etničkim identitetom, koji je nastao mnogo prije nacionalnog, zbog čega je nužno istaknuti njihovu distinkciju. „Dakle, etnička i kulturna raznolikost i društveni pluralizam postoji u prošlosti u suvremenom svijetu. Teško je naći neku regiju ili državu koja je bila, ili jest, etnički posve ista i homogena (koja posjeduje tzv. “jedinstvo krvi i podrijetla”). Pritom polazimo od teorema da su prvotne proto-etnije i etničke grupe i etnički identiteti po svom postanku starije povijesne pojave od nacije i nacionalnih identiteta. Jer su nacije, kao cjelovite nacionalne zajednice, i nacionalni identiteti (kao masovni kolektiviteti) moderni fenomeni koji se izgrađuju u epohi moderne i modernog društva.“ (Korunić, 2005:88). A upravo su za nametanje ,kasnije nazvanog nacionalnog identiteta,

zaslužni zakonodavci u svim nacijama, prema Rousseauu, Mosesu, zajedno s Lycurgusom iz Sparte i Numom Pompiliusom iz Rima, koji je uspio to učiniti sa židovskim narodom nakon egzodusa iz Egipta. (Smith, 2009:43-44). Već znamo da puka kombinacija odgovarajućih vrsta odnosa sama po sebi ne može stvoriti moderni narod zvan nacija ako ne postoje izmjene u sferi svijesti toga naroda, barem među nekim ljudima, u obliku jačanja nacionalne svijesti. Postavlja se pitanje pod kojim uvjetima pojedinac prelazi iz jednostavne svijesti o nacionalnom identitetu u aktivnu nacionalnu svijest, pa čak i patriotizam koji uzima u obzir članstvo u naciji kao svojstveno vrijednu kvalitetu? Puno je naporniji i složeniji zadatak interpretirati nacionalnu svijest analizirajući razvoj odnosa između pojedinaca nego što je jednostavno ukazivanje na operacije nacionalizma, pri čemu treba paziti na brojne zamke koje treba izbjegavati (Hroch, 1985:11). Jedna od takvih zamki je odnos između objektivne, vlastite i nacionalne svijesti, koji ne bi trebao biti formuliran previše mehanički zbog toga što čine nedjeljivo jedinstvo, odnosno ne mogu biti izolirani jedni od drugih (Hroch, 1985:12).

„Suvremena politička znanost identitet, napose nacionalni identitet, uključuje kao razmjerno novu kategoriju. Nedvojbeno je važnost identiteta za objašnjenje društvenih i političkih pojava u uvjetima globalizacije. Upravo se razumijevanjem identiteta mogu jasnije predložiti reakcije i svojevrsni *backlash* onih koji su odjednom postali “globalizirani”. Kako ne bi izgubili tlo pod nogama, mnogi se vraćaju svom nacionalnom identitetu. Društvene su znanosti prepoznale važnost identiteta o čemu svjedoči prava poplava radova na temu etničkih i nacionalnih zajednica. Anthony Smith, jedan od najvažnijih autora na tom području, sam kaže da je nove literature toliko da je to postalo nemoguće pratiti.“ (Grdešić prema Smith, 2003:147). Nacionalni identitet dio je složenih društvenih identiteta, što znači da ga ne možemo upoznati ako ga ne proučavamo unutar višestrukih i složenih društvenih identiteta i socijalnih promjena, ali i unutar širih regija i odnosa prema drugim identitetima, kulturama i narodima. (Korunić, 2005: 94-95). Nacionalni identitet je subjektivni ili internalizirani osjećaj pripadnosti naciji, te je u većini slučajeva neodvojiv od društvenog identiteta.(Huddy, 2007). Nacionalni identitet unutar svog određenja pretpostavlja političku legitimaciju, etničke granice i snažan osjećaj zajedničkog univerzalnog duha unutar svoje nacije. Pri čemu se radi direktna distinkcija sa ostalim narodima, ističući kako svaka nacija ima svoju politiku, običaje i zakone, legitimirajući navedeno kroz kulturnu raznolikost i pluralnost internacionalnog političkog sistema.

Identiteti nikada nisu u potpunosti pozitivni, a posebice nacionalni identitet koji predstavlja identifikaciju koja je okarakterizirana krutim, složenim granicama za razlikovanje kolektivnog „ja“ od ostalog, pri čemu nacionalizam ilustrira važnost privlačenja političkih, društvenih i kulturnih granica između "nas" i "njih" u stvaranju pojedinca i kolektivnog identiteta. Osim izgradnje naroda, to vrijedi i za međunarodnu politiku i izgradnju nadsacionalnih entiteta poput Europske Unije. (Stavrakakis, Chrysoloras, 2016:148). Nacionalni identitet se od drugih oblika društvenoga identiteta razlikuje po svojem opsegu, jer nadilazi lokalnu pripadnost, pripadnost društvenim slojevima, političkim strankama ili religijskim uvjerenjima, a često i teritorijima te državama, što u pred nacionalnoj prošlosti najčešće nije bilo moguće. Tako se npr. etnička pripadnost nužno vezivala uz stalešku ili klasnu pripadnost, pa su se identiteti i ideje o podrijetlu puka i plemstva više razdvajali nego dodirivali. Fenomen nacionalnog identiteta definira se na temelju subjektivnih dimenzija vjerovanja u zajedničko porijeklo bez obzira je li ono realno ili nije. Pojam nacije u nacionalnom identitetu izjednačava se sa idejom zamišljene zajednice čije članove veže zajedničko podrijetlo, povijest i kultura i s kojom pojedinac dijeli zajednička vjerovanja, vrijednosti, običaje, stavove, jezik i religiju. Nacionalni identitet je također izraz simboličko-kognitivne i emocionalne vezanosti građana za njihovu državu, a definiran je kao svijest o pripadnosti određenoj nacionalnoj skupini koja uključuje postojanje zajedničkih vjerovanja, vrijednosti i ciljeva. (Phinney, 1990). Funkcija nacionalnog identiteta je dvostruka, osiguravanje državi radne snage, te ekonomsko-političke funkcionalnosti, a s druge strane osiguravanje samo-definiranja i samopoštovanja kod pojedinaca. (Smith i Tyler, 1997). Nacionalni identitet se prožima na dvije razine, prvo, identitet nacije kao zajednice, odnosno kao nacionalnog kolektiviteta i drugo, nacionalni identitet kojim se pojedini čovjek, etnička grupa i narod poistovjećuju s tom nacijom. Tu je riječ o konkretnim zajednicama ljudi/etnosa (i o nacionalnoj zajednici i o sub-etnijama unutar neke političke zajednice) koje se tijekom dugoga vremena u zbilji izgrađuju kao kolektiviteti na nekom teritoriju i unutar određenih vrijednosti. Moderna nacija, kao entitet i konkretna cjelovita nacionalna zajednica jednog naroda, ili neka etnija, nastaju i izgrađuju se u zbilji kao ljudska zajednica, a ne samo na razini ideje nacije (Korunić, 2005). Ljudi se uz pomoć nacionalnog identiteta poistovjećuju s nacijom, a samim time prihvaćaju dobrovoljno njezin pravni i politički poredak uz iskazivanje lojalnosti samoj naciji. Politički sistem koji je utemeljen na građanskom društvu, koje sebe prepoznaje kao naciju, a identitet grupe kao nacionalni identitet, svaki narod organizira cjelokupni javni život i mobilizira cjelokupnu javnost. Ključna stavka za sami nastanak nacije i nacionalnog identiteta je moderno društvo, koje preko društvenih sistema, odnosa i socijalnih interakcija direktno utječe na izgradnju nacionalnog identiteta i moderne nacije. (Korunić, 2005: 99-100).

3. PSIHOLOŠKA POZADINA NACIONALNOG IDENTITETA

3.1. LACANOVSKO POIMANJE IDENTITETA

Upravo zbog toga što je identitet spoj našeg osobnog identiteta i socijalnog identiteta, naš identitet, način na koji doživljavamo vlastitu individu se konstantno mijenja, što znači da ne možemo govoriti o identitetu u danom trenutku, a da smo neovisni o situaciji te različitim kontekstima u kojima se nalazimo i s kojima smo u stalnoj interakciji. Na temelju navedenog možemo pretpostaviti kako su nestabilnost nacionalnog identiteta i njegova fluidnost rezultat dublje pozadine nestabilnosti i nedovršivosti identiteta općenito koji se u interakciji s okolinom stalno iznova uspostavlja i mijenja. Laclau iznosi logiku koja predstavlja mogućnost, odnosno nemogućnost konstrukcije bilo kojeg identiteta (Laclau, 1990, prema Stavrakakis, 1999:4). Lacan artikulira sasvim novi pogled na društvenu stvarnost, kao razinu čija konstrukcija, odnosno izgradnja društvene objektivnosti i političkog identiteta kao zatvorene, samosvjesne strukture u konačnici je nemoguća, ali svejedno je nužna. Prema tome mi smo nesvjesno povezani sa konstantnom izgradnjom identiteta upravo zato jer ga je nemoguće konstruirati u potpunosti, odnosno potpuni identitet po Laclau nije moguć. Svaki subjekt je mjesto nemogućeg identiteta, a na tom mjestu se odvija cijela politika identifikacije (Stavrakakis, 1999:13). Potpuni identitet koji subjekt traži jest nemoguć i na imaginarnoj i na simboličkoj razini. Prema tome osuđen je na simbolizaciju kako bi se formirao kao samostalan, ali ta simbolizacija ne može hvatati ukupnost i jedinstvenost stvarnog tijela. Simbolizacija, odnosno potraga za identitetom, unosi nedostatak identiteta, koji je u konačnici nemoguć. Da bi i sama ideja identiteta postala moguća mora se uspostaviti krajnja nemogućnost. Identitet je moguć samo kao neuspjeli identitet, to ostaje poželjno upravo zato što je u osnovi nemoguće. To je ta konstitutivna nemogućnost da se onemogućavanjem potpunog identiteta omogući identifikacija. Ono što imamo su samo pokušaji konstruiranja stabilnog identiteta, bilo na zamišljenoj ili simboličkoj razini, a ako želimo biti precizni, to nisu identiteti već identifikacije, niz neuspjelih identifikacija ili radije igra između identifikacije i njezinog neuspjeha, odnosno duboko politička igra (Laclau prema Stavrakakis, 1999:27).

Nejasnoća imaginarnog dijela identiteta nastaje prije svega zbog potrebe za poistovjećivanjem s nečim vanjskim, drugim, drugačijim, kako bi se stekla osnova samo-ujedinjenog identiteta. Reflektiranje u imaginarnim odnosima 'uvijek sadrži u sebi elemente razlike': ono što bi trebalo biti "naše" samo je izvor "otuđenja". Ako imaginarni prikaz sebe, odnosno zrcalna slika, nije u stanju pružiti nam stabilan identitet, izgleda da je jedino što nam je preostalo jest simbolički

registar. Zapravo, simbolika već postoji u funkcioniranju zrcalne faze kao primarnog razdoblja uspostave imaginarnog identiteta koje se, prema Lacanu, odvija od 6. do 18. mjeseca života. Međutim, još od vremena prije rođenja, dijete je umetnuto u simbolički izgrađenu mrežu od strane roditelja i obitelji. Djetetovo ime se ponekad bira prije nego što se rodi i ono se u mašti roditelja, isprepliće s već postojećom obiteljskom mitologijom. To nam ukazuje na činjenicu kako se utječe na psihički razvoj i razvoj identiteta svake osobe još i prije nego što osoba zaista postoji. Čak proizlaze i slike s kojima se poistovjećujemo u ogledalu od načina na koji nas roditelji vide, pa sve do jezične uvjetovanosti. (Stavrakakis, 1999:17). Ako je imaginarno, polje spektakularnih slika, prostornih zamišljenog jedinstava subjekta i njegovog ukupnog prikaza kao Gestalta uvijek utemeljeno na iluziji, što je za osobu na kraju otuđujuće, jedino mu preostaje okretanje simboličkoj razini, unutar koje putem jezika traži stabilnost identiteta. Dijete kada se rodi postaje predmetom unutar jezika, nastanjuje jezik i nada se da će dobiti adekvatnu zastupljenost u svijetu riječi, pri čemu simboličko pruža oblik u koji je subjekt umetnut na razini svog bića. To je ujedno i temelj da subjekt prepoznaje sebe kao ovog ili onog. Kako Lacan tvrdi, označitelj određuje temu, dok predmet preuzima strukturu, pri čemu je predmet u samom svom nastajanju predodređen za označiteljevo oblikovanje. U tom smislu, predmet se nalazi u sekundarnom položaju s obzirom na označitelj. (Laclau prema Stavrakakis, 1999:18). Ova kompleksna Lacanova teorija može se primijeniti na jednak način i na sam nacionalni identitet, koji bi u ovom slučaju bio označitelj koji se, zajedno s kulturalnim opisima nacije upisuje u tijelo pojedinca kao predmet. Na taj način možemo pobliže shvatiti u kojem smislu nam je nacionalni identitet nametnut i na koji način smo njime uvjetovani. Također je bitno naglasiti da intezitet utjecaja nacionalnog identiteta ovisi i o samom odgoju pojedinca, pa tako npr. neka obitelj može sadržavati više nacionalnih identiteta, pri čemu se intezitet utjecaja smanjuje.

Ono što nam Lacan želi prikazati je nemogućnost potpunog formiranja identiteta uopće, a ako to uzmemo u obzir, postaje nam jasno zašto i sam nacionalni identitet nije stabilan, koji predstavlja samo dio identiteta svake individue. Drugim riječima, možemo zaključiti iz Lacanovih iskaza kako identifikacija ne može rezultirati stabilnim subjektivnim identitetom jer je identifikacija rezultat konačnog neuspjeha. No ovdje nije riječ o čistom neuspjehu identifikacije, već se identitet ne uspijeva oformiti u potpunosti putem identifikacije (Stavrakakis, 1999). To se ne odnosi samo na život djeteta, već i na život odrasle osobe kao nešto što otkriva važnost koncepta identifikacije za društvenu i političku analizu. Budući da predmeti identifikacije u životu odraslih uključuju i političke ideologije, kao i nacionalnu određenost, ali i druge društveno konstruirane objekte, otkriva se proces identifikacije kao

konstitutivan za društveno-politički život. (Laclau prema Stavrakakis, 1999). Prema tome, kako bismo razumjeli nacionalni identitet, potrebno je bilo razjasniti na čemu se temelji osnovni identitet svake osobe.

3.2. VAŽNOST NACIJE

Za razumijevanje nacionalnog identiteta, potrebno je odrediti što bi to bila nacija. Prema suvremenom znanstveniku Anthoniju Smithu, koji je svoj rad usmjerio prema nacionalizmu, nacija je „naziv za ljudsku populaciju koja dijeli povijesni teritorij, zajedničke mitove, povijesne uspomene, kulturu mase, zajedničku ekonomiju i legalna prava i dužnosti za sve članove.“ (Smith, prema Searle White, 2001:52). Za razliku od njega, Benedict Anderson nacije vidi kao imaginarne političke zajednice, pri čemu smatra da ljudi unutar nacije vjeruju da postoji posebna veza između njih i ostalih članova iste nacije, iako nisu nikada došli u kontakt sa drugim članovima nacije. (Anderson, prema Searle White, 2001:52-53. Navedene činjenice ukazuju na povezanost ljudi unutar nacije isključivo na temelju vjerovanja u postojanje zajedničkog nacionalnog identiteta, bez nužnosti povezanosti fizičkim, ekonomskim, poslovnim ili rodnim putem.

„Psihološki aspekt nacije ponajprije je osjećaj pripadnosti, zajedništva, sistem stavova prema vlastitoj nacionalnoj grupi. Koliko god taj osjećaj nije konstitutivni element nacije u smislu uzročnosti, nastanka, on je konstitutivan u smislu trajanja i djelovanja nacije kao cjeline.“ (Šiber, 1998:96). Kao što smo već ustanovili, nacija ne postoji bez konstrukcije njenog identiteta, pri čemu se individualni identitet razvija uvijek u interakciji s drugim identitetima, u simbolički zasićenim kontekstima koji čine društvo. Svaki pojedinac unutar nacije zauzima određeni status u društvenoj strukturi, pri čemu prihvaćamo samim time zahtjeve koje nam određeni status nameće. Čitava društvena struktura zasnovana je na očekivanjima ispunjavanja zahtjeva drugih koji proizlaze iz statusa koje zauzimamo, i kao što drugi imaju očekivanja od nas, mi imamo ista takva očekivanja od drugih. Važan dio odrastanja svakog čovjeka upravo se odvija kroz proces socijalizacije, koji se sastoji od učenja statusa i očekivanja kako se uloge uz taj status trebaju „igrati“ te odnosa s ljudima koji zauzimaju drugačije statuse. (Sekulić, 2010:26-27). Svaki član nacije nalazi se u stalnom sukobu između onoga što je on sam, bez prisutne nacije, i što je on kao pripadnik određene nacije i kao osoba pojedine nacionalnosti. Upravo zbog činjenice da svako društvo unutar svoje nacije postavlja svoja očekivanja, statuse i zadaće, sa kojima ljudi odrastaju i oblikuju se prema njima tijekom cijeloga života, javljaju se distinkcije sa ostalim nacijama, a u konačnici mogućnost fragmentacije, kao nužne posljedice

uspješnog igranja uloga u vlastitoj naciji ne predstavlja značajan problem dok se drži pod kontrolom.

3.3. PSIHOLOGIJA NACIONALNOG IDENTITETA I NACIONALNE PRIPADNOSTI

Bitna psihološka odrednica nacije je svakako nacionalni osjećaj koji predstavlja svijest o pripadnosti naciji i osjećaj solidarnosti sa njenim članovima, uz prisustvo želje za jedinstvom nacije. Nacionalni identitet u psihološkom smislu prije svega predstavlja nacionalni osjećaj pripadnosti koji se oblikuje unutar jedne određene društvene grupe, pri čemu osoba preuzima oblike ponašanja, kulturu i vrednovanja od te društvene grupe i osjeća se kao njezin pripadnik (Šiber, 1998:96-97). Postavlja se pitanje zašto baš nacionalni identitet od svih identiteta koje posjedujemo, potiče u nama izrazito strastvenu lojalnost, ali i spremnost na akciju. Ako poimamo identitet kao nešto što u potpunosti definira tko smo mi, identitet postaje centralna točka objašnjenja osjećaja pripadnosti pojedinoj naciji, objašnjenja nacionalnih sukoba, ali i netrpeljivost prema drugima.

Unatoč činjenici da se prije smatralo kako je identitet samo osobne prirode i ne može se izmjenjivati, nakon uspostave teorije socijalnog identiteta viđenje samog identiteta se znatno izmijenilo. Identitet se počeo gledati kao spoj osobnog i socijalnog. Osobni identitet proizlazi iz naše osobne povijesti i iskustva, dok socijalni identitet proizlazi iz pripadanja različitim socijalnim grupama, pri čemu treba naglasiti da je identitet svake osobe izgrađen od oba navedena dijela. Pozadina identiteta nam jasno pokazuje našu nezaobilaznu povezanost sa socijalnom grupom kojoj pripadamo, pa tako ako naša grupa gubi, i mi gubimo, odnosno identitet grupe je ujedno i naš identitet jednim dijelom. (Searle, White, 2001: 50-51). Ovisno u kojoj se situaciji nalazimo, oslanjamo se na različite identitete koji su dio naše osobnosti, pa ćemo tako na primjer na poslovnom ručku i kod kuće s obitelji koristiti drugačije uloge koje proizlaze iz identiteta kojeg smo stekli u različitim društvenim kontekstima. Prema tome, identitet je fluidan, na način da odgovara na kombinaciju naših vlastitih potreba i situacija u kojima se nalazimo.

Vjerovanje u zajedničko porijeklo još je jedan aspekt psihološkog vezanja za ljude istog nacionalnog identiteta. „Jedan od glavnih načina na koji se vežemo sa ostalim članovima vlastite nacije je kroz zajedničke priče o porijeklu i iskustvima naših ljudi kroz takozvane nacionalne priče.“ (Searle White, 2001: 53). No to nije primjenjivo na sve nacije, pa tako na primjer američka nacija nema običaje njegovanja zajedničkog porijekla, zbog nemogućnosti identificiranja jedne zajedničke, dominantne nacionalne grupacije sa zajedničkom poviješću,

pri čemu možemo uočiti kako zajedničko nacionalno porijeklo prelazi u mitsku sferu jer imaju ideju o tome da su svi imigranti, premda neki nisu (Indijanci) i neki su prisilno doseljeni (crnci). „Mi Amerikanci“ suočavamo se s ozbiljnim problemom nacionalnog identiteta koji se sažima u objektu ove rečenice. Jesmo li „mi“ jedan narod ili nekoliko? Ako smo jedan „mi“, po čemu se razlikujemo od „njih“ koji nisu mi? Po rasi, vjeri, etničkom podrijetlu, vrijednostima, kulturi, bogatstvu, politici ili nečemu drugomu?“ (Huntington, 2007:21). Prikazana problematika prikazuje kako pojedini narodi ni sami ne mogu pronaći temelj zajedništva i zajedničkog porijekla unutar iste nacije. Uzrok tome je činjenica da je više od 250 godina granica bila središnja sastavnica američkog nacionalnog identiteta a ta se granica također stalno pomicala. Amerikanci su tijekom osamnaestog stoljeća bili malobrojni i homogeni, riječ je bila o pretežno bijelom stanovništvu, dok se do kraja dvadesetog stoljeća broj Amerikanaca gotovo ustotrućio, a Amerika je postala rasno mješovita i višenacionalna država ispunjena stotinama različitih nacionalnih identiteta (Huntington, 2007). Na taj način možemo zaključiti kako su modernizacija i globalizacija samo produbile nestabilnosti američkog nacionalnog identiteta. Amerika je također kolonijalno društvo, odnosno na prostor Amerike neprestano migriraju ljudi koji napuštaju svoju matičnu zemlju i putuju drugamo da bi osnovali novo društvo u dalekoj zemlji, pa se tako i sama kultura i običaji neprestano mijenjaju (Huntington, 2007:49-50). Ljudi se poistovjećuju s onima koji su im najbliži i s kojima mogu podijeliti prepoznatu zajedničku etničku pripadnost, vjeru, tradiciju i mit o zajedničkom podrijetlu i zajedničkoj povijesti, no o u Americi je prisutno stalno propitkivanje i nesigurnost u zajedničku nacionalnu pripadnost zbog duboke multikulturalnosti i nemogućnosti povezivanja sa zajedničkom nacionalnom poviješću. Na jednak način mogli bi identificirati i brojne druge, naizgled izrazito homogene, nacionalne identitete i njihovu međusobnu vjeru u zajedničko podrijetlo i zajedničku povijest. Navedene nesigurnosti u zajedničko porijeklo prvenstveno su rezultat neizmjernog povećanja globalne ekonomije i migracija diljem svijeta.

Kao što možemo vidjeti na primjeru Amerike, nacionalne priče o zajedničkom podrijetlu stvaraju i distinkciju od onih „drugih“, koji po podrijetlu ne pripadaju u našu skupinu, s čime definiramo vlastiti identitet u odnosu na druge. Unutar nacionalnih priča o podrijetlu naglasak je na ključnim događajima tijekom povijesti unutar date nacije, koji mogu uključivati velika postignuća, ali i velike traume jednog naroda, no bila riječ o nečem pozitivnom ili negativnom, naglasci na značajne događaje daju ljudima dodatnu potvrdu o tome tko su oni zapravo. Nacionalne priče prenose se na različite načine, kroz religijske tekstove ali također i putem filmova, novela i usmenih priča. Za prenošenje priča o zajedničkom podrijetlu i njihovog

njegovanja također su zaslužni udžbenici u školama i općenito obrazovanje, pri čemu je bitno naglasiti kako nerijetko dolazi do pobijanja priča o podrijetlu iz udžbenika i onih iz naroda. Kao primjer nacionalnih priča možemo navesti priče o Domovinskom ratu u Hrvatskoj, koje se protežu od školskih udžbenika, pa sve do filmova i priča iz naroda. Kada bismo usporedili Domovinski rat iz srednjoškolskog udžbenika i Domovinski rat iz usta ratnih veterana, brzo bismo pronašli brojne razlike, no cilj je isti, istaknuti važnost borbe koja se odvijala za hrvatsku naciju. U ovom slučaju, priče o Domovinskom ratu odvijaju se kao narativi na različitim razinama, no s istim ciljem – uobličavanjem nacionalnog identiteta. Bitno je naglasiti kako narativi pomažu ljudima smjestiti prošle događaje u prostorni i vremenski okvir, ali i daju smisao proživljenim iskustvima, te također čine stvarnost razumljivom i postavljaju red heterogenim iskustvima, ali ne na način da ih samo reflektiraju, nego ih i oblikuju. (Podboj, 2019). Također, neovisno o tome jesu li narodne priče o porijeklu istinite u potpunosti ili nisu, njihov glavni cilj je održati naciju na okupu i njegovati osjećaj zajedničkog podrijetla. Podučavanje povijesti istovremeno uključuje nacionalni identitet i države koji često pokušavaju stvoriti jedinstvenu i „službenu“ povijest koja se zatim širi školskim programima. No navedene kontroverze ne nastaju u nastavi povijesti jer je povijest istovremeno povezana s politikom i nacionalizmom, već i zato što nacionalni identitet nije statičan te je sklon stalnim promjenama. (Searle White, 2001:55-56).

Oblikovanje nacionalnog identiteta počinje vrlo rano, naši nas roditelji prvi izgrađuju, oblikuju, prenose nam obiteljska vjerovanja, obrede, stajališta, uvjerenja, materinski jezik, a zatim strahove, težnje, predrasude, kao i osjećaje pripadnosti i nepripadnosti. A onda vrlo brzo dolazi škola, susjedna ulica, sportska i kulturna društva, mediji i Internet.(azoo.hr, 2020). Uz pomoć nacionalnog identiteta pojedinac doživljava prilagodbu kojom prestaje biti izolirana jedinka koja nastaje trenutkom rođenja, već postaje dio razvoja i tradicije širih društvenih skupina. Unutar navedene prilagodbe stvaraju se moralne vrijednosti koje se smatraju univerzalnim za sve pojedince unutar nacije, te određuju što je dobro a što loše na temelju prihvaćanja i prevladavajućih oblika ponašanja unutar nacije. Kao što je nacionalni osjećaj funkcionalan za pojedinca, na isti način je funkcionalan i za samu nacionalnu zajednicu. Budući da omogućava prevladavanje unutarnjih konflikata i javlja se kao „integrirajući, centripetalni mehanizam“ grupnog djelovanja (Šiber, 1998:97-98). Iz psihološkog gledišta nema ničeg "primarnog" u nacionalnom identitetu, odnosno nema očitog razloga zašto bi nacionalni identitet trebao potaknuti jače strasti ili bližu identifikaciju od ostalih oblika društvenog identiteta. Prema tome možemo reći kako se nacionalni identitet, kao raznolikost društvenih identiteta, ne razlikuje od

bilo koje druge raznolikosti. U političkoj znanosti mnogo je istraživanja posvećeno upravo navedenoj problematici. U psihologiji veći naglasak stavlja se na pristupe koji ističu ulogu aktualne društvene i političke povijesti u pokušaju razumijevanja vodilje nacionalizma. Nacionalne grupe su gotovo uvijek povezane s nekim teritorijem i imaju osjećaj kako taj teritorij povijesno pripada samo njima te im pruža osjećaj sigurnosti. Umjesto da se pitamo zašto je nacionalni identitet toliko dominantan naspram ostalim socijalnim identitetima, trebali bi se pitati zašto je nacionalni identitet toliko važan među određenim grupama ljudi u određenom vremenskom periodu. Kao što je već navedeno nacionalni identitet se mijenja ovisno o našem vlastitom viđenju povijesti, odnosno našom identifikacijom sa pripadajućom skupinom, pa se tako jedno vrijeme može bazirati na državljanstvu, nedugo zatim na etničkom utemeljenju, pa zatim na vjerskom identitetu. (Searle White, 2001: 60-61). Nacionalni identitet je na mnogo načina „valuta samovrijednosti“, a tim više što se predstavlja kao prirodni, najvažniji i najpoštovaniji oblik društvenog identiteta. No bitno je osvijestiti kako se važnost određenog društvenog identiteta stalno mijenja, pa je tako u vrijeme kada se smatralo da je glavni cilj ljudskoga života vjersko spasenje, tada je vjerski identitet smatran najvažnijim društvenim identitetom, kao što je doista i bilo u Europi tijekom većeg dijela srednjeg vijeka. Ovaj pristup nacionalnom identitetu uzima u obzir pomicanje prirode identiteta, koja je izrazito vidljiva u našem svakodnevnom životu, a s obzirom na međunarodni sustav kakav trenutno postoji, ovaj nam pristup pomaže da razumijemo zašto se čini da je nacionalni identitet u ovo vrijeme toliko popularan način za identificirati sebe, čak i u onim dijelovima svijeta koji nemaju nešto poput zapadnoeuropske povijesti izgradnje nacionalnih država. Iz potonjeg možemo zaključiti kako se nacionalni identiteti uvijek razvijaju i mijenjaju kao odgovor na povijesne i društvene okolnosti u kojima se nalaze.

4. NEGATIVNI ASPEKTI NACIONALNOG IDENTITETA

4.1. TEORETSKO UTEMELJENJE NACIONALNOG IDENTITETA KAO IZVORA DISTINKCIJE I ANTAGONIZMA

Pojedini autori smatraju kako nacionalni identitet proizvodi distinkciju unutar koje se nastoji čim jasnije utvrditi tko je a tko nije pripadajući član određene nacionalne grupe, te da se ta pojava tijekom povijesti ne mijenja. No ono što je realnije je da je svaki nacionalni identitet proizvod konstantne promjene, što nam dokazuje i sama činjenica da ako dođe do oružanog sukoba između dvije nacije, koji prijeđe u rat i rivalstvo, nakon završetka rata u povijest nacionalnog identiteta oba naroda upisuje se novi antagonizam, prema naciji koja je bila na

suprotnoj strani, kojeg prije sukoba nije bilo. Prije svega, bilo koji pozitivan osjećaj identiteta ne može se odvojiti od razlikovanja onih drugih. Razlika nije samo naglašavanje osjećaja identiteta, identitet i razlika čine paradoksalan odnos unutar kojeg je prisutna dvosmislenost. Nemoguće je napraviti striktnu razliku između pozitivnog i negativnog identiteta, kao što je i Neumann rekao, "integracija i isključenje dvije su strane istog novčića, tako da ovdje nije problem isključenje, već kako se odvija" (Neumann, 1999, prema Stavrakakis , Chrysoloras, 2016:149).

U složenom suvremenom svijetu, u kojem je prisutan iznimni pluralitet nacija, ali i prožimanje različitih nacionalnih identiteta na istom prostoru, nacionalni identitet javlja se kao pozitivan element nacionalne integracije i formiranja pojedinca, ali se također nerijetko pretvara u svoju patologiju, nacionalnu isključivost, etnocentrizam, šovinizam (Šiber, 1998:98). Čak i relativno stabilne formacije identiteta, kada se susretnu sa kriznim stanjem ili „kritičnim razdobljem“, često gube stabilnost. U takvim uvjetima dolazi do optuživanja nekog drugog, čak i ako je riječ o prethodno prijateljskoj grupi, dolazi do isključivanja i demonizacije, te to postaje realna mogućnost bilo kojeg identiteta. (Stavrakakis , Chrysoloras, 2016:150). Zadovoljstvo kojeg smo lišeni koncentrirano je u drugom koji nam ga je ukrao, ovdje može biti riječ o svemu onome što nemamo i automatski krivimo druge prenoseći ideju da netko drugi - na primjer, Židov, ili nacionalni drugi nam je ukrao zadovoljstvo. To čuva našu vjeru u postojanje i mogućnost nadoknade izgubljenog, što je pojačano djelomičnim uživanjem koje dobivamo od našeg iskustva, ali smatramo da je potpuna realizacija moguća samo u budućnosti, kada vratimo to od drugog koji nam ga je navodno ukrao. Važan nusproizvod toga je demonizacija određene društvene skupine. Ako je identitet sam po sebi klizavo, dvosmisleno i nesigurno iskustvo tada političke kreacije i održanje prirodnog identiteta predstavljaju poprilično nestabilnu sferu. Dakle, brzo može doći do toga da smatramo da za nemogućnost naše realizacije identiteta i ograničenje nije kriva dvosmislenost i nepredvidivost svih identiteta, njegovo oslanjanje na procese identifikacija te socijalno i političko uvjetovanje, već „krađa“ od strane vanjskog faktora, odnosno onog trećeg. (Stavrakakis , Chrysoloras, 2016:152).

Pozadina značajnosti nacionalnog identiteta leži u teoriji društvenog identiteta koja pretpostavlja da svi mi neprestano nastojimo poboljšati naš osjećaj vrijednosti, uz konstantno procjenjivanje koliko smo dobri, a primaran način je gledanje i poistovjećivanje sa pojedincima društvenih skupina, koje se stapaju u jednu veliku društvenu skupinu, a to je nacija. No kada se suočimo sa nizom društvenih skupina, s kojima se identificiramo, skloniji ćemo biti onoj koja nam pruža najbolju priliku za promicanje pozitivnog osjećaja unutar društvenog identiteta. To

najbolje pokazuje eksperimentalna studija Henrija Tajfela i njegovih kolega, koji su napravili eksperiment u kojem su sudjelovali srednjoškolci i smješteni su bili jednu sobu u kojoj im se prikazivao niz parova apstraktnih slika Paula Kleea i Vasilyja Kandinskog. Nakon svakog para slika, istraživači su pitali studente (koji nisu znali koja je slika od kojeg slikara) da odaberu po jedan iz svakog para koji im se najviše svidio. Na kraju su istraživači sakupili liste s odgovorima, pregledali ih i naznačili privatno svakom od sudionika kojoj grupi pripada, onoj kojima su se više sviđale slike od Kleea ili onima kojima su se više sviđale slike od Kadinskog. Bitno je naglasiti kako je upućivanje sudionika u dvije grupe bilo potpuno slučajno i nije se temeljilo na preferencijama sudionika, iako sudionici to nisu znali. Tada su istraživači dali sudionicima, pojedinačno, priliku da novac podijele drugima koji su sudjelovali u istraživanju, znajući samo da li su to pojedinci iz grupe Klee ili Kandinsky. Vrlo predvidljivo tijekom mnogih studija i preko mnogo različitih načina dodjeljivanja grupa, sudionici su dali više novca ljudima koji su bili poput njih, odnosno pripadali njihovoj grupi, nego onima koji su bili različiti. Stvarne razlike između navedenih grupa nije bilo, što i pokazuje sama činjenica biranja sudionika za dvije grupe na temelju bacanja novčića. To znači da nam nisu potrebne stvarne razlike među ljudima kako bi se stvorili fenomeni distinkcije među skupinama. Potrebna je samo percepcija da razlike postoje, pri čemu dolazi do favoriziranja pripadnika vlastite skupine, ali i nagona za diferenciranjem od „onih drugih“, odnosno od druge skupine. (Searle White, 2001:62-63). Navedeno istraživanje prikazuje funkcioniranje primarno grupnog identiteta. Ako se poistovjećujemo sa nacionalnom grupom kojoj pripadamo, ona nam pruža priliku za pozitivno vrednovanje sebe i tada dolazi do identifikacije s tom nacionalnom skupinom, dolazi do njenog favoriziranja i nesvjesnog procesa distinkcije sa svima onima koji nisu dio naše nacionalne skupine i nemaju jednaki nacionalni identitet kao i mi, što često prelazi i u antagonizam. Na taj način možemo shvatiti u kojoj mjeri su netrpeljivosti u svijetu među različitim nacionalnim identitetima subjektivne. Pa je tako u brojnim slučajevima etno-nacionalističkih sukoba, najdublja mržnja među narodima koji, prema najuočljivijim čimbenicima, pokazuju najmanje razlike. To je jedna od velikih civilizacijskih kontradikcija i jedan od najvećih izvora nezadovoljstva, a Sigmund Freud je to nazvao „narcizam malih razlika“ (Freud 1930:114). Po njegovim riječima: „Upravo minorne razlike kod inače sličnih naroda čine osnovu za njihove međusobno neprijateljske osjećaje.“ (historynewsnetwork.org, 2020). „Kohezija grupe se povećava ako grupa ima rivalitetnu grupu dovoljno sličnu ili različitu da cementira interne granice kroz vanjsku mržnju. Freudovo razmišljanje o kapacitetu ljudske vrste za destruktivnost, pokazuje da je masa idealna kultura za manifestaciju potisnutih nagona,

u kojima je sve neprijateljsko u ljudskom umu sadržano kao mogućnost” (Freud 1921:74).“ (zarec.hr, 2020).

Možemo reći kako su nacionalni identiteti na neki način bojno polje društvenih usporedbi. Kad procjenjujemo vrijednost našeg nacionalnog identiteta, to činimo uspoređujući se sa statusom drugih nacionalnih identiteta. Ako možemo demantirati one druge ili im na neki način prethodimo, naš je društveni identitet komparativno bolji po našem subjektivnom mišljenju. Prijetnje nacionalnom identitetu mogu biti izravne ili simboličke, ovisno da li je riječ o direktnom sukobu ili napadu, temeljenom isključivo na nacionalnoj različitosti ili je riječ o radnjama koje indirektno stavljaju nečiji nacionalni identitet u položaj ugroze. (Searle White, 2001). Oni od kojih primamo potencijalnu prijetnju u nacionalnom smislu, pokušavaju tim činom poboljšati svoj pojam o sebi, pa tako promjene unutar društveno političkog konteksta, poput borbe za neovisnost ili prijetnja određenom integritetu našeg naroda, dovode do pojačavanja intenziteta isticanja vlastitog nacionalnog identiteta. Dolazi do toga da se ideološki tvrdi da određena grupa zbog svojih posebnosti guši našu kulturu i društvo i da gušenjem njenih običaja ili čak njenim eliminiranjem dolazi do potpunog i neometanog uživanja u našem identitetu, što prikazuje antagonizam u svojem najintenzivnijem i najuznemirujućem obliku. (Stavrakakis, Chrysoloras, 2016:153).

Pomoću navedenih ideja možemo pobliže početi shvaćati zašto je nacija, a samim time i nacionalni identitet nešto što iznova svaku generaciju snažno veže za državu u kojoj je rođen i kojoj „pripada“, te zbog čega su ljudi u tolikoj mjeri spremni na obveze prema naciji i poslušnost usmjerenu prema državnim autoritetima. Ako prihvatimo pretpostavku da uvijek težimo pozitivnom društvenom identitetu, koji dobivamo, barem dijelom, uspoređujući bogatstva i status i način života naše nacionalne grupe sa drugom skupinom, tada su razlozi za favoriziranje vlastite grupe, a nadmudrivanje, antagonizam i sukobi sa „stranom“ grupom sasvim jasni. Ponižavanjem drugih grupa, raste osjećaj vrijednosti naše nacionalne grupe, kao i vlastito samopoštovanje, što je jedan od glavnih razloga mržnje među nacijama.

4.2. NACIONALNI IDENTITET KAO IZVOR MANIPULATIVNOG UPRAVLJANJA NACIJOM

Članovi naše nacije su ljudi u smislu osobnosti koji ne moraju biti, a i često nisu, sličniji ostalim pripadnicima vlastite nacije nego li pripadnicima drugih nacija, ali su kroz proces socijalizacije uvjereni u veću sličnost unutar vlastite nacije, te osjećaj zajedništva upravo kroz uspostavu nacionalnog identiteta kako bi bili podložniji normama i vrijednostima te osjećaju odgovornosti za vlastitu naciju. Pri tome takvu podložnost ili konformizam ne možemo promatrati isključivo

negativno. „Konformnost s društvenim normama, suradnja među pripadnicima grupe i odgovornost za zajedničke ciljeve, temeljni su rezultat socijalne interakcije.“(Šiber, 1998:162). Konformizam je jedan od sastavnih dijelova strukture ličnosti, ima dvojako značenje te prikazuje odnos zajedničkog i pojedinačnog, odnosno grupnog i samostalnog. S jedne strane, konformizam prikazuje društvenu prilagodljivost te prihvaćanje zajedničkog vrijednosnog sustava i normi ponašanja, što dovodi do uzajamnog poštivanja i tolerancije, ali i svjesnosti zajedničke egzistencije. Dok s druge strane konformist može biti onaj pojedinac koji nije voljan na sebe preuzeti rizik zalaganja za nešto novo, te kojem je osnovni cilj osobna sigurnost, a ne promjena i stvaranje. (Šiber, 1998:163). Potrebno je naglasiti kako se te dvije različite upotrebe konformizma ne isključuju. Do konformizma kao negativnog procesa dolazi i kada pojedinac nije usvojio zajedničke osnove ponašanja i vrijednosti za funkcioniranje sustava, ali i kada nekritički prihvaća utjecaj grupe, pojedinca ili države. Potrebno je prema tome razvijati konformne oblike ponašanja u smislu zajedništva i tolerancije, ali i inzistirati na razumijevanju ciljeva takvog ponašanja, odnosno poticati pojedince da kritički preispituju sadržaje socijalizacije i samostalno se opredjeljuju (Šiber, 1998:163-164).

O nametanju interesa i mišljenja govori i sam Gramsci tvrdeći kako su nam interesi i identiteti, koje smatramo zajedničkim sa drugim pripadnicima naše nacije, nametnuti kao nešto univerzalno od strane partikularnog karaktera, kroz pojam hegemonije. Gramsci definira hegemoniju kao „prinudu oklopljenu pristankom“ odnosno hegemonija je „organizacija pristanka“. „U hegemonijskom sistemu postoji demokracija između rukovodeće grupe i dirigiranih grupa u onoj mjeri u kojoj razvitak privrede, a prema tome, i zakonodavstva koje takav razvitak izražava, favorizira prijelaz od dirigiranih grupa do rukovodeće grupe“ (Gramsci 1959, prema Jerbić, 2014:69). Hegemonijska je „svijest“ ona koja prepoznaje vlastite korporativne interese i klasnu pripadnost, ali je svjesna da mora „transcendirati svoje interese kako bi oni postali interesi i drugih subordiniranih grupa“ (Mouffe 1979, 180).

„Hegemonija kao kategorija definira samo polje u kojem se konstituiraju politički odnosi.“ (Laclau, 1999: 44). Laclau i Mouffe smatraju da je termin hegemonije, koji je utemeljio talijanski marksist Antonio Gramsci izrazito plodonosan za promišljanje o političkom upravljanju kroz povijest. Laclau tvrdi da je Gramscijev horizont za razumijevanje društva logički, unutar kojeg stranke i hegemonije imaju primat nad institucionalno-ekonomskim aparatom (Laclau, 1999 prema Maslovu, 2009: 180). Ta činjenica nam prikazuje kako je osjećaj zajedničkog nacionalnog identiteta indirektno nametnut kroz socijalizaciju od strane vladajućih, u Gramscijevom slučaju od strane stranaka i putem hegemonije. „Ako će

hegemonijski univerzalizacijski učinci proisteći iz partikularnog sektora u društvu, ne mogu se svesti na organizaciju tog partikulariteta oko svojih vlastitih interesa, koji su nužno parcijalni. Ako uspjeh hegemonije partikularnog društvenog sektora ovisi o predstavljanju vlastitih ciljeva kao onih koji realiziraju univerzalne ciljeve zajednice, jasno je da ova identifikacija nije jednostavno širenje institucionalnih sistema dominacije, već nasuprot tome, širenje posljednjih ovisi o uspjehu artikulacije između univerzalnog i partikularnog.“ (Laclau, 1999: 50).

Laclau smatra da Gramsci razmatra trenutak univerzalnog kao politički moment, koji je uvijek kontaminiran partikularnim, tj. činjenicom da je svaka univerzalnost uvijek hegemonijska (Laclau, 1999). Takva logika hegemonije, kao artikulacije partikularnog u univerzalno, određuje identitete političkih subjekata u uspostavljanju polja njihovih vlastitih međusobnih relacija, te zajedno s odbacivanjem primarnosti ekonomskog, dovodi do niza teoretskih posljedica (Laclau i Mouffe, 2000 prema Maslovu, 2009:182). Posljedice poimanja i nametanja nečijeg partikularnog interesa kao zajedničkog cijeloj naciji odnose se na ne-fiksiranost društvenih identiteta, odnosno identitet je viđen kao čisto hegemonijski, tj. kao sistem relacija koji nije stabilan ni fiksiran, također dolazi do niza antagonizama, koji su izvori društvenih „napuknuća“ (Maslov, 2009:182). Laclau i Mouffe tvrde da je jedina univerzalnost koja je u društvu moguća upravo hegemonijska univerzalnost, uvijek kontaminirana partikularnim, uvijek konstruirana sa specifične ideološke pozicije. Hegemonijska univerzalnost proizlazi iz dijalektike dvaju navedenih logika – logike ekvivalencije i razlike, te kao takva uvijek ovisi o internim granicama društvenog, odnosno društvenim antagonizmima (Maslov, 2009:186).

Nametanje važnosti nacionalnog identiteta vidljivo je i u međunarodnim odnosima, gdje se koristi retorika kako bi se privilegiralo samoodređenje. Nametanje nacionalnog identiteta također je vidljivo i kroz forsiranje određivanja točnih granica svake nacije unutar, a nerijetko i izvan granica neke države. Ovo uzdizanje nacionalnog identiteta u međunarodnim i unutarnjim odnosima čine od nacionalnog identiteta osjećaj pozitivnog socijalnog identiteta. Ako ljudi percipiraju tu određenu vrstu grupnog identiteta kao nešto pozitivno, pojačati će se njihovo poštovanje istoga, te će se posebno poistovjetiti s tim identitetom ako dođe do određenih ekonomskih, političkih ili socijalnih kriza. Iz tog razloga postaje jasnije zašto se tijekom ratnih stanja povećava intenzitet naglašavanja važnosti sukobljenih nacionalnih identiteta, dok su ratovi u javnosti predstavljeni kao traumatični scenariji kroz koje društvo postiže još homogenije zajedništvo.

Unutar svake nacije javlja se nametnuti tabu, koji je nametnut od strane vladajuće klase kao neupitan način razmišljanja javnosti i govorenja, što povodi sa sobom utišavanje svakog kritičkog interpretiranja aktualnih događaja ili propitivanja prošlosti. Politički tabu pokušava definirati kolektivni grupni identitet i smisao individualnog pripadanja. Ukoliko netko preispituje taj kolektivni identitet, odmah je smatran neprijateljem koji je stigmatiziran. Temelji kolektivne identifikacije nacionalnog identiteta često su karakteristike „idealnog ega“, odnosno ono što bismo „mi“ željeli biti kao kolektivni identitet. Pri tome se trebamo priupitati tko treba biti zadivljen time? Prepoznavanje zajedničkog nacionalnog identiteta i zajedničkog pripadanja preduvjet je za uspješnu političku akciju. A postavlja se kao socio-simbolički red, predstavljen od strane državnih autoriteta. Prema psihoanalizi, ono što drži zajednicu na okupu unutar koje se pojedinci identificiraju kao pripadnici iste skupine sa jednakim nacionalnim identitetom, nije toliko identifikacija sa javnim zakonom, već sa njegovim kršenjem, odnosno zločinom. Još jedan element idealnog ega je shvaćanje zajednice kao jedinstvenog kolektivnog tijela koje ide u zajedništvu kroz vrijeme. Primjer takvog shvaćanja je i prikaz Levijatana kao metafore organski zamišljene nacije ujedinjene u državi. (Blanuša, 2017).

4.3. SUBJEKTIVAN OSJEĆAJ NACIONALNE UGROŽENOSTI I DISTINKCIJE NA PRIMJERU VELIKE BRITANIJE

Imajući na umu negativne aspekte nacionalnog identiteta, kao ilustrativni slučaj možemo uzeti jedno istraživanje u Velikoj Britaniji (Wallworck i Dixon, 2004). Ono postavlja pitanje zašto je nacionalizam postao najjača ideologija u povijesti ljudskog postojanja te koji su to državni mehanizmi koji održavaju grupnu koheziju utemeljenu na nacionalnom identitetu njenih pripadnika, kojim se to rutinama postiže, kakvim političkim govorima i zakonskim ograničenjima. Privrženost nacionalnom identitetu državni vođe i političari održavaju ponajviše nacionalnom retorikom. Riječ je o govornom alatu koji služi za mobilizaciju masa, zbog toga što nemaju svi članovi nacije homogeni identitet. Ova govorna tehnika pokazuje visoku uspješnost zbog toga što je pojam nacije fleksibilan i može se koristiti strateški sa ciljem ujedinjenja diferenciranih skupina pod opravdanjem nacionalnog interesa. Nacija nije esencijalna pojava koja postoji neovisno o ljudskom postojanju. Kako bi se utvrdilo zašto je nacionalizam tako uspješan, potrebno je odrediti kako je nacija locirana u vremenu i prostoru. Nacija može biti određena na različite načine. Može biti konstruirana kao geopolitički teritorij, može biti određena poviješću, ali i karakterističnom arhitekturom. Prvog ožujka 1998. godine seosko udruženje u Engleskoj organiziralo je marš na London u kojem je sudjelovalo 250 000 ljudi. Cilj marša bio je sprječavanje vladinog pokušaja zabrane lova na lisice, ističući ekonomsku važnost takvoga lova. Zanimljivost navedenog marša možemo uvidjeti u novinskim

člancima koji su tada kružili državom, ističući važnost lova i za samu englesku naciju. (Wallwork i Dixon, 2004). Istraživači su se pitali zašto novinari koji su podupirali Seoski marš, naglašavaju povezanost mjesta i nacionalnog identiteta. Mjesto u kojem živimo oblikuje naše socijalne prakse, identitete, mišljenja i ono što smatramo nacionalnim identitetom. Britansko seosko stanovništvo osjećalo se ugroženo potencijalnom zabranom lova od strane gradskog modernog čovjeka te su se čak uspoređivali s aboridžinima i njihovom propašću. Smatrali su to napadom na nacionalni identitet, a ljude koji odlaze u marš smatrali su osloncem cijele nacije, dok su ljude koji su protiv lova počeli obilježavati anti-britansku nastrojenost. Neki su išli toliko daleko da su ih smatrali prijetnjom engleskoj demokraciji, ističući kako lov u Engleskoj predstavlja stil života, osjećaj slobode.

Navedeno istraživanje pokazalo je kako brzo određeni problem ili zabrana mogu postati u očima mase nacionalna prijetnja iako nema jasnog objektivnog razloga za to. Također je jasno prikazano neprijateljstvo i distanciranje prema skupini za koju se smatralo da je prijetnja nacionalnom identitetu jedne nacije, dok su se istomišljenici veličali sve do razine spasitelja nacije. Nacionalne predrasude i stereotipi, onih na koje se odnose, stvaraju se na temelju njihovih korijena, zajedničkih osobina, mjesta porijekla, ali i zajedničke povijesti. Ovo je također dokaz da su neprijateljstva zasnovana na problematici nacionalnog identiteta često zasnovana na nečijem subjektivnom mišljenju, koje nema jasno utemeljene razloge za rivalstvo prema „onim drugima“. Možemo izdvojiti tri osnovne vrste nacionalnog neprijateljstva i antagonizma: tradicionalnu netrpeljivost, konformističku i frustracijsku. (Šiber, 1998). Tradicionalnu netrpeljivost pojedinac preuzima u procesu socijalizacije kao kulturno nasljeđe, te formira mišljenja i stavove mehanizmom imitacije, pri čemu su negativni stavovi prema drugima shvaćeni kao istina sama po sebi, koju kao pripadnici šire grupe nekritički prihvaćamo i izražavamo (Šiber, 1998:100). Konformistička netrpeljivost u društvu se širi zahvaljujući pojedincima koji su suočeni sa snažnom potrebom da pripadaju grupi i budu prihvaćeni, te također ne kritički prihvaćaju danu netrpeljivost, ne toliko zbog njenog sadržaja, koliko zbog vlastitog statusa. U konačnici, frustracijske netrpeljivosti rezultat su projiciranja vlastite frustracije i nezadovoljstva. (Šiber, 1998:100). Na taj način možemo uvidjeti pomoću kojih sve mehanizama se netrpeljivost širi i postaje općeprihvaćena.

Pa tako možemo reći kako svako društvo zapravo skriva antagonističku podjelu društvenog, pri čemu je antagonizam prema Žižeku izvor društvene traume, kojoj se nemoguće oduprijeti (Žižek, 2002 prema Maslovu, 2009:185). Ono što sprječava potpuno zatvaranje društvenog, što nije moguće simbolizirati te kao takvo uvijek ostavlja otvorenim procjep između realnosti i

njene simbolizacije, jest antagonizam. Laclau i Mouffe, uvažavajući kritiku što ju je dijalektici uputio Karl Popper, ne tvrde da ja antagonizam objektivna, da u potpunosti pripada sferi realnoga, već tvrde da antagonizam stvara granicu naspram svake objektivnosti, kao djelomično i nestabilno objektivizirana realnost: antagonizam, daleko od toga da je objektivna, jest odnos koji ukazuje na granicu svake objektivnosti (Laclau i Mouffe, 2000, prema Maslovu, 2009:186). Ako društvo ne postoji kao koherentna cjelina, kako tvrdi navedeni dio autora koji pripadaju raspršenom polju lacanovske teorije, tada je svaki efekt društva (Althusser) rezultat hegemonijskih operacija na području političkog. U tom širenju sfere politike i zamaglivanju njene granice naspram društvenog, očituje se činjenica da političko preuzima radikalni oblik konstrukcije društvene zbilje (Maslov, 2009). Drugim riječima, političko postaje ontološko društvenog, prostor u čijim se granicama različiti politički projekti bore za hegemoniju i vlastitu konstrukciju društva. (Maslov 2009:188).

4.4. NACIONALNA DISTINKCIJA NA PRIMJERU ROMA

Da nas nacionalni identitet diferencira od ostalih, možemo uvidjeti i na primjeru distinkcije romske nacionalne pripadnosti. Romska je zajednica, svojim specifičnostima odudarala od kriterija kojima se najčešće određuje identitet europskih etničkih skupina i nije se uklapala u klasične teorijske obrasce i kalupe (Posavec, 2000 prema Novak, 2004:404). Romi su priznati, dokumentima paneuropskih institucija, kao istinska europska manjina, no njihov društveni status u nacionalnim europskim državama danas daleko je od zadovoljavajućega. Kad je romska zajednica u pitanju, možda je najprikladnije rabiti pojam tzv. Višestruke marginalizacije, pod kojim se podrazumijeva ekonomska, prostorna, kulturna i politička marginalizacija Roma u društvu (Hoblaj, 2003 prema Novak 2004:405). Poštivanje ljudskih prava i unapređivanje položaja Roma, navodi europske zemlje da testiraju vlastite demokratske sustave, no često bezuspješno. U teoriji, Romima su dana sva potrebna prava nacionalnih manjina. Europska Unija svojom se legislativom dotiče izravno romskih problema 1989. kada Vijeće ministara donosi Rezoluciju 89/C 153/02 o omogućavanju obrazovanja djeci Roma, koja nudi naputke o brizi za kvalitetno obrazovanje, te također uvodi komponente koje trebaju pridonijeti integraciji Roma. Takav je primjerice obrazovni projekt Comenius, potprogram Socratesa, pod nadzorom Europske komisije, koji u smislu interkulturalnog odgoja omogućuje razne oblike potpore izobrazbi Roma. (Novak 2004:407).

Unatoč europskom naglašavanju davanja Romima svih potrebnih prava, ne postoji poseban pravni dokument Europske Unije u području zaštite prava Roma koji bi obvezivao nacionalne pravne sustave zemalja članica na djelovanje. Također je potrebno naglasiti da unutar svake

države Europske Unije postoji ogroman jaz između danih službenih prava romske manjine i prava koja se prakticiraju u stvarnom, svakodnevnom životu. Više je razloga za takvu tvrdnju. Naime, Romi su tijekom niza godina posve isključeni iz društva i nemaju matičnu državu, koja bi štitila njihova prava. Zbog te su činjenice u vidljivo lošijoj poziciji od svih ostalih nacionalnih manjina u Europi. Prepreke na koje Romi nailaze u ostvarivanju svojih prava u Europi, pa tako i u Hrvatskoj su raznolike. Veliki broj Roma ne posjeduje dokumente koji im osiguravaju civilni status, dok je u teoriji u skladu s pravnim okvirima europskih zemalja, ostvarivanje prava na državljanstvo preduvjet za ostvarivanje i svih ostalih prava. (Novak 2004:412). U području obrazovanja Romi su zbog svoje društvene isključenosti zakinuti za jednake šanse u pristupu informacijama, znanjima, vještinama, pa tako bilježe i vrlo nisku razinu pismenosti roditelja i nedovoljno poznavanje službenog jezika zemlje u kojoj žive. Prema tome kršenje načela neizravne diskriminacije je stalno prisutno, pa tako u Hrvatskoj blizu 90% pripadnika romske nacionalne manjine nema završeno obvezno školovanje (Novak 2004:412). Dok se nezaposlenost u romskim zajednicama kreće od 45 do 70%, a često doseže i 100% (Ringold, Orenstein, Wilkens, 2003 prema Novak, 2004).

Zbog svega nabrojenog, postojeće mehanizme EU-a možemo okarakterizirati nedovoljnima da bi se efektivno zaštitila prava Roma i poduprla njihova konzistentna provedba u zemljama članicama (Novak, 2004). Primjer nepovoljnog položaja Roma u svim europskim zemljama ukazuje nam na činjenicu koliko nacionalna distinkcija može donijeti štete i trajnih posljedica za cjelokupan narod, ali i ukazuje na olakotnost stvaranja nacionalne distinkcije koja je u ovom slučaju prešla u općeprihvaćenu stigmiju cjelokupnog naroda.

4.5. RETORIKA KAO ALAT NACIONALNE MANIPULACIJE, MEDIJI KAO IZVOR BRZOG ŠIRENJA ANTAGONIZMA

Ako uzmemo u obzir stajališta pripadnika lacanovske teorije, da je društvo, a samim time i svaka nacija, podložno konstantnim manipulacijama političkog, pitanje je kako bilo koji antagonizam postaje izrazito brzo opće prihvaćeno stajalište kod većine pripadnika pojedine nacije. Odgovor na to je već prije spomenuta retorika. Prema Aristotelu, retorika se bavi govornikovim tehnikama u obraćanju publici koje se događa na javnom prostoru, a obraćanje je fokusirano na grupu ljudi koja nema određeno znanje i sposobnosti da prati dug lanac argumenata govornika (Perelman, 1982:3). U kontrastu s antičkom retorikom, Perelman ističe kako se nova retorika bavi diskurzom koji je namijenjen bilo kojoj publici, odnosno gomili na javnom prostoru, okupljanju specijalista, jednoj osobi ili cijelom čovječanstvu. On također

proučava argumente koji su namijenjeni samoj osobi koja govori u privatnoj deliberaciji, odnosno intrapersonalnoj komunikaciji'. Nova retorika pokriva cijeli niz diskurza kojima je cilj nagovaranje i uvjeravanje bilo koje publike o bilo kojoj temi (Perelman,1982). Ono što danas olakšava korištenje moći retorike je tehnologija putem koje mediji šalju retoričke poruke čitavoj naciji kroz različite internetske portale, društvene mreže i televiziju. Visok nivo utjecaja političkih i ekonomskih centara moći na rad medija omogućava vladajućima nesmetano provođenje vlastite retorike na razini čitave nacije. Na taj način mediji, posebno oni pod većom ili manjom kontrolom određenih političkih stranaka imaju nerijetko ulogu „zapakiravanja“ realnosti, bilo interpretacijom političkih odluka ili stavova, bilo interpretacijom ispitivanja javnog mnijenja (Arapović, Brljavac, 2012).

No postavlja se pitanje zašto nam je potrebna mržnja prema drugim nacijama ili skupini za koju smatramo da šteti našem nacionalnom identitetu, samo kako bi raslo naše samopoštovanje i pozitivan identitet. Prije nego što razmotrimo svoje reakcije na krhkost naših osobnih identiteta, moramo prepoznati da društveni identiteti, uključujući nacionalni identitet, su jednako krhki kao i osobni, jer su svi oni do neke mjere svjesno izgrađeni. Iako bi to moglo biti lakše vidjeti s identitetom koji izgleda "odabrano", poput navijača određene nogometne momčadi, nego sa onim koji djeluje više "iskonski", poput rasnog identiteta, podjednako vrijedi za oboje. Poanta je u tome da su rasni i etnički identiteti društveno konstruirani i ne javljaju se po prirodi, zbog čega su i podložni stalnim promjenama. Isto vrijedi i za druge vrste društvenih identiteta, kao što je i nacionalni identitet. Stoga, sugerirati da je nacionalni identitet umjetno konstruiran nije nužno radikalna tvrdnja. Primjer nacionalnog identiteta kao umjetne tvorevine je svakako Istočna Njemačka, koja do završetka drugog svjetskog rata nije imala samostalno postojanje kao država ili nacija, niti je to bio slučaj od 1990. Također nacionalni identiteti poput "Peruanski" ili "urugvajski", koji se sada mogu činiti nepromjenljivim, zapravo su razvijeni samo u posljednjih 175 godina, ponekad s izričitim ciljem koristeći model nacionalnih država razvijen u Europi (Searle White, 2001:71-73). Ako osobni identiteti imaju potencijal da se raspadnu, isto je istina i za nacionalni identitet. Možemo zaključiti kako je jedan od temeljnih razloga netrpeljivosti prema drugim nacijama i distinkciji je strah od raspada vlastitog nacionalnog identiteta koji bi vodio i do urušavanja dijela osobnog identiteta. Ponekad su prijetnje usmjerene na fizički opstanak ljudi, no najčešće je riječ o simbolici, ali oboje pobuđuje navedeni strah od raspada nacionalnog identiteta zbog čega postajemo spremni na različite oblike rivalstva i napada.

5. ZAKLJUČAK

Identiteti su u najvećoj mjeri konstruirani, odnosno ljudi stvaraju svoj identitet pod različitim stupnjevima pritisaka, pobuda i slobode. Imajući navedeno na umu, možemo istaknuti iskaz Benedicta Andersona, koji opisuje narode kao zamišljene zajednice, a identitete kao zamišljena sebstva koja se temelje na onome što mislimo da jesmo i što bismo željeli biti (Anderson, 2006). Ljudi nasljeđuju etičnost, rasu i nacionalnost, no to ne znači da je njihov identitet stabilan i konstantan, jer se stalno mijenja kroz vrijeme i prostor. Na taj način pojedinac ima paralelno različite identitete, koji se mogu odnositi na nacionalnost, ekonomsko stanje, zaposlenje, roditeljstvo i mnoge druge društvene uloge tijekom života pojedinca. Ono što je ključno za shvaćanje nacionalnog identiteta je činjenica da se identiteti određuju prema pojedincu, no proizvod su međudjelovanja između te osobe i drugih. Pa tako način na koji ostali zamjećuju nekog pojedinca ili skupinu, utječe na samoodređenje tog pojedinca ili skupine (Huntington, 2007: 33-34).

Nacionalni identitet pruža nam osjećaj pripadnosti kako u društvu, tako i u matičnoj naciji, jer jednako kako pojedinci određuju svoje identitete u odnosu na sebe, na jednak način definiraju svoj identitet u odnosu na skupinu, u ovom slučaju naciju, kojoj pripadaju. Ljudi imaju iznimno snažnu potrebu za osjećajem pripadnosti, koji su nacije, skromno rečeno, prepoznale i iskoristile. Na taj način, ljudima je prije njihovog rođenja nacionalni identitet već predodređen i nametnut samom nacionalnošću njihovih roditelja, prema tome ne možemo govoriti o nečemu prirodnom. Također pošto nacija daje ljudima osjećaj sigurne sfere bivanja i pripadanja, nacionalni identitet se opravdava kao „valuta samovrijednosti“ (Searle-White,2001) te kao najpoštovaniji društveni identitet koji nam pruža čast i vezu sa poviješću vlastite nacije. „No koliko god formiranje nacionalnog osjećaja imalo svoje objektivne pretpostavke, od postojanja same nacije, preko društveno ekonomskih odnosa , položaja pojedinaca i grupa, sistema vrijednosti i slično, on je prije svega subjektivno psihološko stanje.“ (Šiber, 1998:96).

Potrebno si je postaviti pitanje o prednostima i manama samog postojanja nacionalnog identiteta. „Nacije, nacionalizmi i nacionalni identitet u velikoj su mjeri proizvod burnog tijeka europske povijesti od petnaestog do devetnaestog stoljeća. Rat je stvorio državu, a također je stvorio i narode“(Huntington, 2007: 39). Ako je nacionalni identitet proizašao iz rata (Huntington, 2007), a samim svojim postojanjem podrazumijeva zornu podjelu na „nas“ i „njih“, trebali bi se upitati donosi li nam nacionalni identitet više nevolja nego dobrobiti.

Ljudi, da bi odredili sebe, potreban im je onaj drugi, što u začetku pretpostavlja distinkciju sebe u odnosu na druge. Po jednakom principu funkcionira i nacionalni identitet, odnosno stvara distinkciju između nas, odnosno nacije kojoj pripadamo, i svih ostalih, odnosno svih drugih nacija. Ono što je posljedica navedenoga, je samodopadnost, odnosno isticanje povezujućih karakteristika unutar nacije, uz paralelno naglašavanje razlika u odnosu na druge nacionalne identitete. Nacionalna samodopadnost dovodi do natjecanja i konstantnog uspoređivanja sa onim drugima, što dovodi do suparništva ,ako je riječ o ravnopravnim stranama, ili u konačnici antagonizma. Onaj drugi brzo postaje neprijatelj, pri čemu smatramo da sve ono što ne možemo postići je posljedica aktivnosti i postojanja nacionalne grupacije koju se demonizira. Uz pomoć napretka tehnologije danas, koja je omogućila medijima iznimno brzo širenje informacija, i sami antagonizmi se šire puno brže nego prije. Potrebno je zaključiti da se i antagonizmi i nacionalni identiteti temelje na subjektivnoj sferi identiteta, odnosno nemaju objektivno utemeljene konstrukcije koje su stvaran razlog za osjećaj povezanosti sa drugim ljudima unutar neke nacije ili za osjećaj mržnje prema nekome samo zato što je drugačije nacionalnosti od nas samih.

„Natjecanje i sukob mogu se pojaviti samo između jedinica koje su u istom svemiru ili istoj areni. U određenom smislu kao što kaže Volkan, neprijatelj mora biti poput nas.“ (Huntington, 2007:37). Navedenu izjavu možemo primijeniti na prisutne antagonizme u svijetu, utemeljene isključivo na različitosti, odnosno na različitim nacionalnim identitetima, pri čemu dolazimo do hipoteze da ukoliko ne bi postojalo nacionalnih identiteta, antagonizmi diljem svijeta, koji se temelje isključivo na nacionalnosti, bi se u znatnoj mjeri smanjili, ako ne i nestali. Ili blaže rečeno, kada bi ljudi osvijestili psihosocijalnu pozadinu nacionalnog identiteta, njegove izvore, utjecaj na nas same, ali i kada bi se svjesno suočili sa posljedicama nacionalnih antagonizama diljem svijeta, sigurna sam da bi se negativni aspekti nacionalnog identiteta u najmanju ruku smanjili, a potencijalno bi i spriječili buduće antagonizme utemeljene na nacionalnosti.

LITERATURA

Anderson Benedict (2006) *Imagined Communities*. London: Verso.

Bayram, A. Burcu (2018) Nationalist cosmopolitanism: the psychology of cosmopolitanism, national identity, and going to war for the country. *Nations and Nationalism*. 1-25.

Bedrudin Brljavac, Bedrudin i Arapović, Adis (2012) Moć medija ili mediji moći: Predizborna retorika Općih izbora u BiH 2010. godine. *Tranzicija*. 14 (30):76-92.

Blanuša, Nebojša (2017) Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia. *Politička misao*. 54(1-2): 170-196.

Duncan , Lauren E, Stewart, Abigail J. (2007) Personal Political Salience: The Role of Personality in Collective Identity and Action. *Political Psychology*. 28(1): 143-164.

Gellner Ernest (1998) *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura.

Grdešić, Marko (2003) Pavao Ritter Vitezović, nacionalni identitet i politička znanost. *Politička misao*. 40(4): 145-162.

Hroch, Miroslav (1985) *Social Preconditions of national revival in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huddy, Leonie, Khatib, Nadia (2007) American Patriotism, National Identity, and Political Involvement. *American Journal of Political Science*. 51(1):63-77.

Huntington, Samuel (2007) *Tko smo mi? Izazovi nacionalnom identitetu Sjedinjenih Američkih Država*. Zagreb: Izvori.

Jerbić, Vedran (2014) Hegemonija i čin „prolaska kroz fantazmu”: o reafirmaciji koncepta ideologije kod Laclaua, Mouffe i Žižeka. *Političke perspektive : časopis za istraživanje politike*. 4(3): 65-91.

Korunić, Petar (2005) Nacija i nacionalni identitet. *Revija za sociologiju*. 36 (1-2): 87–105.

Laclau, Ernesto (1999) *Identity and Hegemony – The Role of Universality in the Constitution of Political Logics*. London–New York: Verso.

Maslov, Gordan (2009) Laclau i Mouffe o (ne)mogućnosti društva. *Filozofska istraživanja*. 29 (1):17.

- Mettler, Suzanne and Soss, Joe (2004) *The Consequences of Public Policy for Democratic Citizenship: Bridging Policy Studies and Mass Politics*. *Perspectives on Politics*. 2(1) :55-73.
- Moghaddam, Fathali M. (2008) *The Psychological Citizen and the Two Concepts of Social Contract: A Preliminary Analysis*. *Political Psychology*. 29(6):881-901.
- Novak, Jagoda (2004) *Romska zajednica i međunarodne institucije: tek relativan uspjeh zaštite ljudskih i manjinskih prava. Migracijske i etničke teme*. 20(1):403-432.
- Ozirimli, Umut (2010) *Theories of Nationalism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Perelman, Chaim (1982) *The Realm of Rhetoric*. London: University of Notre Dame Press.
- Phinney, Jean S. (1990) *Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research*. *Psychological Bulletin*. 108(3): 499-514.
- Podboj, Martina (2019) *Diskursna konstrukcija identiteta u narativima o migrantskom iskustvu*. Doktorski rad: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Searle-White, Joshua (2001) *The psychology of nationalism*. New York: Palgrave.
- Smith, Anthony D. (2009) *Ethno symbolism and Nationalism*. London: Routledge.
- Smith, H. J. i Tyler T.R. (1997) *Choosing the Right Pond: The Impact of Group Membership on Self-Esteem and Group-Oriented Behavior*. *Journal of Experimental Social Psychology*. 33:146-170.
- Laclau, Ernesto (1999) *Identity and Hegemony – The Role of Universality in the Constitution of Political Logics*. London–New York: Verso. Stavrakakis, Yannis (1999) *Lacan and the Political*. London and New York: Routledge.
- Stavrakakis, Yannis i Chrysoloras, Nikos (2006) *(I Can't get no) Enjoyment: Lacanian Theory and the Analysis of Nationalism*. *Psychoanalysis, Culture & Society*. 11:144–163.
- Šiber, Ivan (1998) *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Wallwork, Jodi i Dixon, John A. (2004) *Foxes, green fields and Britishness: On the rhetorical construction of place and national identity*. *British Journal of Social Psychology*. 43(1):21-39.

Mrežne stranice

azoo.hr (2020) Agencija za odgoj i obrazovanje. Pristupljeno 22.08.2020.
<https://www.azoo.hr/manjine/01.html>

History News Network (2020) Columbian College of Arts and Science. Pristupljeno 21.08.2020.
<https://historynewsnetwork.org/article/128518>

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2020) Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
Pristupljeno 17. 7. 2020. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42693#poglavlje17594>

Zarez.hr (2020) Dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja. Pristupljeno 22.08.2020.
<http://www.zarez.hr/clanci/freud-o-grupnom>

SAŽETAK

Nacionalni identitet pojam je novoga doba te predstavlja subjektivni osjećaj pripadnosti naciji u kojoj smo rođeni uz osjećaj međusobne povezanosti sa drugim ljudima iz te nacije, bez obzira na objektivne razlike koje postoje među njenim pripadnicima. Ovaj rad analizira psihosocijalnu konstrukciju nacionalnog identiteta kroz temeljne teorije posvećene nacionalnom identitetu i onome od čega se on sastoji, ali i kroz opise provedenih istraživanja o snažnom utjecaju nacionalnog identiteta na mobilizaciju masa i poslušnost ljudi usmjerenu prema nacionalnim autoritetima. Cilj je prikazati od čega je nacionalni identitet konstruiran, koja je njegova psihološka pozadina i zašto navodi naizgled nepovezane ljude na osjećaj zajedništva i povezanosti, što često ima za posljedicu distinkciju u odnosu na “one druge”, ali je i uzrok brojnih antagonizama. U konačnici ostaje nam pitati se da li je nacionalni identitet neodvojivi dio našeg socijalnog identiteta ili je predmet manipulacije masama od strane vladajućih?

Ključne riječi: Nacionalni identitet, nacija, distinkcija, antagonizam, osjećaj pripadnosti, subjektivno vezivanje

ABSTRACT

National identity is a concept of the new age and represents a subjective sense of belonging to the nation in which we were born with a sense of interconnectedness with other people from that nation, without objective reasons. This paper analyzes the psychosocial construction of national identity through basic theories dedicated to national identity and what it consisted of, but also through descriptions of research on the strong influence of national identity on mass mobilization and obedience of people directed towards national authorities. The aim is to show what national identity is constructed of, what its psychological background is and why it leads seemingly unrelated people to a sense of togetherness and connection, which often results in a distinction from "others", but is also the cause of many antagonisms. Ultimately, it remains to be asked whether national identity is an inseparable part of our social identity or is it the subject of manipulation of the masses by the rulers?

Keywords: National identity, Nation, distinction, antagonism, feeling of belonging, subjective connection